

УДК 378.015.311

Кушнір В. А.

НЕОБХІДНІСТЬ ВВЕДЕННЯ ПОНЯТЬ «КОМПЕТЕНЦІЯ» І «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

А Досліджуються проблеми обґрунтування використання понять «компетенція» і «компетентність» при професійній підготовці майбутніх учителів. Розкривається необхідність цих понять у контексті особливостей і тенденцій розвитку суспільства й освіти як органічної складової суспільства. Такі тенденції суспільства як ринкові сосунки, інформаційність, технологічність, системна зв'язність, зростання свободи і демократії, прагматичність, лавиноподібність публікацій, вплив засобів інформації і соціальних мереж, відкритість та інші аналізуються і проєктуються на освіту. У наведених тенденціях суспільства функціонує і розвивається освіта, професійна підготовка майбутніх фахівців зокрема. Компетентнісний підхід у підготовці вчителів прийшов на зміну підходу на основі формування знань-умінь-навичок як новий виклик розвитку суспільства.

Ключові слова: знання-уміння-навички, компетенції, компетентності, особливості суспільства, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Освіта загалом, педагогічний процес зокрема є органічною частиною суспільства. Тому тенденції розвитку суспільства так чи інакше відображаються в освіті, освітніх процесах. Наведемо деякі особливості сучасного суспільства, які породжують відповідні тенденції і в освіті.

1. Ринкові стосунки. Професійна підготовка стає товаром, конкуренція, можливість і необхідність вибору на основі прийняття рішення, ризик втрати роботи з різних причин тощо.

2. Зростання ролі реклами в житті суспільства й окремої людини, реклама послуг, у т. ч. й освітніх. Резюме спеціаліста роботодавцю як реклама. Реклама через соціальні мережі.

3. Інформаційне суспільство. Зберігання, перероблення й передавання інформації за допомогою сучасних ІКТ, зокрема – Інтернету, соціальних мереж. Інформатизація освіти.

4. Висока технологічність сучасного суспільства, розроблення і швидке впровадження високих технологій, нано-технологій. Автоматизація різних процесів на основі робототехніки. Зростання значення технологічних підходів в освіті на основі ІКТ, у т. ч. – у навчанні.

5. Зв'язність і залежність світових процесів. Інтеграція й диференціація процесів: економічних, інформаційних, суспільних, культурних, освітніх.

6. Мобільність системи світопорядку. Синергетичність системи світопорядку, синергетичність в освіті, у навчальному процесі.

7. Швидка зміна технологій у всіх сферах життєдіяльності на основі ІКТ. Швидка зміна інформаційних технологій в освіті, навчальному процесі.

8. Зростання свободи людини і водночас зростання її залежності від зовнішніх факторів: економічних, політичних, інформаційних, соціальних. Зростання свободи учасників

педагогічного процесу.

9. Перевага «Зроби себе сам» над «Колективним, колегіальним». Зростання незалежності і свободи особистості. Відстороненість суспільства від особистих проблем окремої людини. Орієнтація в освіті на індивідуальні технології навчання, самонавчання.

10. Прагматичність світопорядку, оптимізація різних процесів, освітніх зокрема, зростання професійної спрямованості у ВНЗ при підготовці спеціалістів.

11. Усе зростаючий вплив ЗМІ, соціальних мереж на людську свідомість, життя суспільства загалом та окремої людини.

12. Лавина публікацій усіх напрямків, зокрема у сфері науки й освіти.

13. Застосування різних (розроблених психологами) технологій впливу ЗМІ, соціальних мереж на людину, їх вплив на учасників педагогічного процесу.

14. Зростання різних послуг для людини, послуги стають важливою сферою життя всього суспільства. Зростання видів і форм освітніх послуг за допомогою новітніх технологій дистанційного, мобільного, змішаного навчання.

15. Зростання психологічної напруги людей, стреси як «звична проблема в житті» людини. Загострення проблем здоров'я людей, нації, у т. ч. – проблема здоров'я учнів, студентів, учителів, викладачів.

16. Демократизація суспільства і можливість участі людини в різних державних чи суспільних структурах і через них вплив на життя. Демократизація освіти, вплив учнів чи студентів через громадські організації на вдосконалення змісту навчання, форм навчання. Необхідність побудови навчального процесу на основі діалогу.

17. Вибір молоддю майбутньої професії не тільки за критерієм «поклику чи природних задатків», а й за іншими критеріями (матеріальними, кар'єрними, здоров'язбережу-

вальними тощо). У зв'язку з цим корегування навчання та виховання.

18. Прискорений поступ науково-технічного прогресу, швидке впровадження наукових розробок у життя і відповідна необхідність «навчатися все життя».

19. Поява нових технологій в освіті на основі ІКТ: дистанційні, мобільні, змішані. Їх швидке впровадження в освіту. Поява масових дистанційних курсів навчання.

20. Необхідність неодноразово змінювати професію протягом життя.

21. Здоровий образ життя як принцип життя, який забезпечує людині успіх в професійній діяльності, кар'єрі, особистому житті.

22. Усе зростаючий вільний доступ через можливості ІКТ до різних джерел інформації й її вільне використання. Вільне розміщення доступної для інших інформації в Інтернеті. Відкритість педагогічного процесу.

23. Необхідність володіння англійською мовою для успішного оволодіння Інтернетом і спілкування з усім світом.

24. Зростаюча необхідність володіння ІТ-технологіями в професійній діяльності сучасного спеціаліста, у зв'язку з цим постійний розвиток змісту, цілей, цінностей професійної освіти.

25. Постійний брак часу для більшості людей. Необхідність оптимізації діяльності людини за часовим фактором. Зокрема, оптимізація освітніх процесів за часом завдяки впровадженням ІТ-технологій.

26. Устремління людей до підвищеного комфорту (євроремонт, модний одяг, інтер'єри квартир і офісів, ноут- і нетбуки, планшети, смартфони, годинники як показники успішності в житті). В освіті – сучасне навчальне і наукове обладнання, хороші фізіологічні, ергономічні й естетичні умови навчання.

27. Успішність у кар'єрі, бізнесі, освіті, особистому житті як основні показники «успішності особистості».

28. Усе зростаюча роль різноманітності моди, дизайну, ергономіки, різних стилів життя, народження нових течій і субкультур у музиці, мистецтві, спорті, молодіжних субкультур, «технологічних» субкультур наприклад, «кібернетиків» чи «ІТ-тішників».

29. Устремління до особистої свободи, до вільного вираження індивідуального власного «Я», що виражає внутрішній світ людини, її поглядів, свідомості, світогляду, світовідчуття, світопереживання.

30. Усе зростаюча відповідальність людини, особистості за своє існування і розвиток, власне життя. Самостійне творення власного життя, зокрема освітнього і професійного. Освіта в багатьох випадках передує розвитку особистості, зокрема і в педагогічній сфері діяльності.

31. Світ перебуває в стані постійних суперечностей і конфліктів, зокрема – і в освіті. Наприклад, з одного боку, хочемо добитися виконання нормативів і стандартів освіти (вимоги суспільства і держави, які постійно розвиваються-змінюються), а з іншого – життя вимагає розвитку вільної і творчої особистості в умовах свободи і демократії, а не в умовах жорстких стандартів.

32. Відкритість суспільства і відповідно освіти, нестійкість освітніх процесів як звичного явища, мінливість і синергетичність освітніх процесів.

Виклад основного матеріалу. На основі наведених тенденцій розвитку суспільства спробуємо обґрунтувати необхідність переходу від традиційної системи «знання-уміння-навички» (ЗУН) з розрізнених предметів до формування системи компетентностей, зокрема професійних при підготовці вчителів. Для цього потрібно проаналізувати традиційну систему ЗУН і виявити її особливості та обмеження в умовах змін і розвитку сучасного суспільства.

1. Формування традиційної системи ЗУН різних пред-

метів відбувалося ніби відокремлено від інших проблем навчання. Окремо досліджувалися і розв'язувалися проблеми мотивації до навчання, актуалізації проблеми навчання, цілі навчання орієнтувалися на формування системи різно-предметних ЗУНів, міжпредметна інтеграція в основному зводилася до підбору завдань з іншої дисципліни, окремо вивчалися емоції у навчанні. Знання-уміння-навички в основному стосувалися формуванню в суб'єктів учіння математичних понять (чи понять іншої науки), теорем, методів і способів розв'язування типових задач, засвоєнню відповідних типів алгоритмів і їх застосування. Уміння закріплювали знання на практиці при розв'язуванні різних і в основному типових прикладів, навчання мало переважно репродуктивний характер. Такий стан речей у школі, а потім й у ВНЗ призвів до формування пасивних, хоча і старанних виконавців і навіть аналітиків із настроєм, що тобі хтось поставив завдання, а то й дасть готовий метод чи спосіб його розв'язування, а виконавець у кращому випадку здійснить для нього послідовність відомих операцій. Однак сучасний швидкозмінний світ, ринкові стосунки і відповідна конкуренція, науково-технічний поступ вимагають формування суб'єкта професійної діяльності, життя загалом (з приводу поняття суб'єкта див. праці Л. Виготського, А. Брушлинського, В. Татенка). Тому сучасний учитель (чи майбутній) повинен уміти формувати цілі своєї професійної діяльності, ставити відповідні завдання, створювати способи розв'язування завдань і практично розв'язувати їх.

У наукових дослідженнях з'являлися хороші роботи з різних напрямків навчання і виховання, однак суб'єкти навчання (учителі, викладачі), по-перше, працюють із особистістю, котра є «нескінченно-можливою реальністю» (термін В. Біблера), а не з деякими, навіть дуже хорошими теоріями, методиками чи технологіями. По-друге, учителю чи викладачу проблеми навчання потрібно розв'язувати в реальному педагогічному процесі в цілескупності, комплексності, системності, а не окремо одна від одної в часі чи просторі, що здійснювалося за рахунок педагогічної майстерності, індивідуального стилю педагогічної діяльності, педагогічного і життєвого досвіду. Педагогічний процес – це значна частина життя його учасників і вчителю чи викладачу потрібно по суті розв'язувати не тільки суто навчальні проблеми, а й життєві, і тут ніяк не обійдешся ЗУНами різних навчальних предметів.

Розглядалися й досліджувалися окремо проблеми всебічно розвиненої особистості, і в цьому контексті розумовий розвиток, фізичний, моральний, естетичний тощо. Однак учителю чи викладачу потрібно все це формувати в учневі чи студентові одночасно, а не окремими частинами чи послідовними етапами. Немає на практиці «наукової оголеності», наприклад, одного морального виховання, є цілісний процес навчання і виховання зі всіма складовими. Не можна в реальному педагогічному процесі займатися тільки (як у науковій «оголеності», тобто, в наукових дослідженнях) моральним вихованням чи тільки навчанням. Учні чи студенти в недалекому минулому реально не уявляли навіть загальні особливості майбутньої професійної діяльності. Для цього не було достатньо виражених потреб, мотивів суб'єктів учіння та й суспільство було іншим.

Підхід, який нині прийнято називати традиційним, забезпечував формування системи знань-умінь-навичок із різних навчальних дисциплін і їхнє застосування в основному до розв'язування типових завдань, забезпечував репродуктивну навчальну діяльність суб'єктів учіння, засвоєння ними математичних понять, теорем та їх доведень, методів і способів розв'язування задач певних типів, засвоєння відповідних алгоритмів і систем дій. У спеціальних класах із поглибленою і розширеною, наприклад, математичною

підготовкою розглядалися складніші математичні задачі і приклади, вводилися факультативи і спецкурси з окремих дисциплін, особливо в класах, школах, ліцеях і коледжах фізико-математичного профілю. Однак знання з математики були досить слабо пов'язані з іншими навчальними предметами. Основними мотивами їх засвоєння в суб'єктів учіння були пізнання нового, отримання хороших оцінок, особисті переваги (бути попереду інших, виділитися серед товаришів), мотиви обов'язку (перед батьками, родичами, друзями, вимогами системи освітніх стандартів), мотиви успіху.

2. На сьогоднішній день суспільство стало іншим. Насамперед суспільство стало ринковим, що вимагає від майбутніх учителів (чи інших професій) особливого ставлення до своїх знань і вмінь, до своєї професійної підготовки. Знання й уміння вчителя, про що вже говорилося вище, стали товаром. Значить, студент чи магістрант намагається отримати самі сучасні знання свого предмета (а викладачі і вчителі забезпечити можливість отримання таких знань і вмінь), методів, методик і прийомів навчання з використанням новітніх засобів навчання.

Особливо це стосується практичних знань і вмінь, що активізує студентів і магістрантів у напрямку розуміння сучасних тенденцій навчання, розвитку суспільства в цілому, освіти зокрема. Адже українська освіта все більше входить до Європейського простору, по суті вже стерті, дякуючи можливостям Інтернету і соціальним мережам, інформаційні кордони. Стало зрозумілим, що тільки успішне засвоєння навчального матеріалу (формування знань-умінь-навичок, або «знання для знань») ще не дає гарантії «продати» свої знання-вміння на ринку праці, ринку з високими вимогами і жорсткою конкуренцією. Це породило серед значної частини студентів і магістрантів певний рух щодо зміцнення, поглиблення, розширення, міжпредметної інтеграції власних знань і вмінь (поглиблена самоосвіта). Особливо це стосується знань і вмінь щодо користування ІКТ, англійської мови, технологій навчання з використанням ІКТ. Адже при влаштуванні на роботу в багатьох фірмах і навчальних установах улаштовуються співбесіди, по суті – це екзамен безпосередньо на робочому місці протягом майже всього робочого дня. Правда при прийомі на роботу молодих учителів така тенденція поки що не домінує, але в суспільстві в цілому існує.

Ринкові стосунки в суспільстві вимагають формування у майбутніх учителів і ділових якостей, зокрема вмінь подання себе роботодавцю, налагодження стосунків із майбутніми (чи майбутнім) роботодавцями з метою зацікавити останніх у послугах випускника на умовах роботодавця. Тому зростає важливість психолого-педагогічної та соціальної підготовки і в спілкуванні не тільки з учнями і з колегами, а й з роботодавцями, колегами з інших навчальних закладів, найближчим суспільним оточенням.

Формування готовності до конкуренції на ринку праці спонукає вчителів, викладачів, науковців до створення і впровадження у навчання методів, способів, форм навчання при розв'язуванні навчальної ситуації з елементами здорової конкуренції, змагання. В оцінюванні результатів учіння враховуються швидкість розв'язування результативної проблеми, методи, способи чи прийоми розв'язування, нестандартність і нетрадиційність способів, індивідуальність підходів до розв'язування, «використання ІКТ-засобів» (праці В. Бикова, М. Жалдака та їхніх учнів). Традиційність навчання пов'язується з усталеністю, прогнозованістю навчання, відшліфованістю методів, способів і форм навчання. Однак довготривала традиційність створює ризики закостенілості, догматичності педагогічного процесу, що входить у суперечність швидко змінному суспільству. Сучасні ж методи, способи і форми навчання повинні бути гнучкими, вчасно

реагувати на процеси розвитку чи змін суспільства, світові процеси, зокрема і в освіті, що відображається в такому понятті як «інноваційність освіти» (праці В. Кременя, І. Дичківської, А. Хуторського). Не можна плутати традиційність освіти з її «фундаментальністю» (С. Гончаренко).

3. Студенти і магістранти нині все більше намагаються будувати (вимушені будувати) власну траєкторію професійної підготовки, де враховувалися б їхні індивідуальні, особисті цілі освіти, максимально розкривалися і реалізовувалися особисті здібності й переваги.

Для цього в навчальних планах і програмах передбачається введення (на вибір студентів і магістрантів) обов'язкових і варіативних навчальних предметів. Усе частіше говорять про узгодження навчальних цілей викладачів, студентів і магістрантів на основі діалогу в розумінні М. Бахтіна, В. Роменця. Між викладачами і суб'єктами учіння складаються нові «людино-людські» (Г. Дьяконов) стосунки з метою покращення професійної підготовки з урахуванням мотивів, цілей і цінностей суб'єктів учіння, що передбачає співробітництво викладачів, студентів і магістрантів при розв'язуванні проблем і задач професійної підготовки майбутніх учителів.

4. Змінюється в суб'єктів учіння система мотивів до власної професійної підготовки. Студенти і магістранти прекрасно розуміють панування ринкових стосунків у суспільстві, неминучість конкуренції, необхідність глибоких і широких знань (важлива складова ресурсу професійної діяльності вчителя) і вмінь їхнього практичного застосування (когнітивні і креативні здібності) у професійних і життєвих ситуаціях, бажання формувати в собі не просто знання для розв'язування певних педагогічних проблем, а отримати знання й уміння для розв'язування майбутніх професійних і власних життєвих проблем (знання ІКТ, англійської мови, здоров'язбережувальних технологій, психології побудови комунікацій тощо). Таким чином, знання перетворюються для майбутніх учителів не тільки в мету професійної підготовки, а стають цінністю в житті педагога. Звідси їхня особливість, важливість і цінність для студента.

Сучасні студенти дивляться на свою професійну підготовку в стінах університету як на важливий етап підготовки до життя, входження в соціум, адаптування в ньому. Тому майбутніх учителів насамперед цікавлять ті знання й уміння, що націлені на тенденції розвитку суспільства, насамперед – його майбутню професійну діяльність. Вони хочуть отримати знання про новітні педагогічні технології, можливості технології навчання (дистанційного, мобільного, інтенсивного, особистісно зорієнтованого, бінарного тощо).

Студенти хочуть впливати на формування змісту навчального матеріалу, методів і способів навчання й спілкування, зрозумілих критеріїв оцінювання їх знань і вмінь, видів і форм учіння й навчання. Загалом змінилася «мотиваційна база» (мотиваційний «ресурс» – термін В. Бикова) формування мотивів студентів щодо професійної підготовки. Студенти все більше хочуть зрозуміти наукові підходи і принципи відбору змісту навчання (зміст навчальних програм і планів), першопричини таких підходів і принципів, зрозуміти місце таких підходів у майбутній професійній діяльності.

Для студентів важливим є оптимізація навчального процесу, зокрема за часом, що є однією з причин їх прихильного ставлення до використання технологій дистанційного і мобільного навчання (проведення консультацій у вигляді відеоконференцій, розміщення виконаних індивідуальних завдань на форумах, їхнього об'єктивного оцінювання, тобто, оцінювання за зрозумілими студентам критеріями, користування в будь-який час і з будь-якого місця необхідними методичними рекомендаціями («мобільне навчання» – С.О. Семиряков), науковою літературою, текстами лекцій, методичних розробок щодо виконання домашніх завдань,

тестовою системою самоперевірки підготовки студентів із певних предметів, програмою теоретичних і практичних завдань на весь курс навчальної дисципліни тощо.

5. Сучасне суспільство стало інформаційним. Інтернет, соціальні мережі, комп'ютери, ноутбуки, нетбуки, смартфони, планшети, телефони все більше об'єднуються в єдину інформаційну систему. Сучасний викладач чи вчитель математики, а тим більше інформатики повинен добре орієнтуватися у можливостях сучасного інформаційного суспільства. Можливості наведених засобів змінюються досить швидко (в середньому через 2–3 роки приходить нове покоління ІКТ). Через наведені вище засоби і можливості певних ІКТ можна вести всі розрахунки комунальних платежів, здійснювати покупки товарів різної вартості, відшукувати потрібну науково-методичну літературу, спілкуватися через скайп-технології чи соціальні мережі, відшукувати потрібні для користувача ІКТ (за певну плату чи безкоштовно), користуватися підручниками й посібниками, відшукувати роботу, знайомитися з новими людьми, закінчити масові курси дистанційного навчання певного профілю і поглибити та розширити свої знання й уміння в професійній діяльності, отримати через дистанційні форми освіти тощо. Такі величезні можливості інформаційного суспільства все більше застосовуються і в процесі навчання та виховання студентів, зокрема дистанційні технології навчання для студентів, котрі працюють і навчаються за індивідуальним планом, про що частково говорилося вище. Особливо бажано в інформаційному суспільстві як для викладачів, так і для студентів знання англійської мови, адже повноцінне спілкування із зарубіжними колегами через Інтернет-можливості, ознайомлення з їхніми науковими і методичними розробками, системою освіти зарубіжних країн можливе в основному на англійській мові. Учитель вищої категорії, а тим більше вчитель-методист чи викладач університету повинні спілкуватися із зарубіжними колегами й мати уявлення про освітні системи інших країн, професійну підготовку вчителів в інших країнах. Сучасний учитель, а тим більше викладач повинен критично аналізувати з різних позицій наукові й методичні розробки в зарубіжних країнах, порівнювати їх з вітчизняними та власними розробками, приймати рішення щодо відбору «раціональних у певному розумінні зернят», впроваджувати їх у власний педагогічний процес, мати можливість навчатися за дистанційною формою на потрібних курсах, загалом готувати вихованців до трудової діяльності за рубежем, а не тільки в Україні. Адже з відкриттям кордонів для вільного пересування виникає міжнародний ринок праці.

6. Швидкий розвиток науки, зокрема математики, фізики, електроніки, інформатики й таке ж швидке впровадження наукових розробок у виробництво, систему освіти і науку у вигляді різноманітних технологій спонукає й вимагає від освіти вивчення нових можливостей навчання й виховання на основі новітніх досягнень математики, фізики, інформатики, педагогіки, психології, методики, соціології тощо та впровадження цих можливостей як наукових інновацій у педагогічні технології навчання й виховання, у методики навчання. Отже, майбутньому вчителю потрібно слідкувати за розвитком наведених наук як в Україні, так і за рубежом і швидко оцінювати їхні нові можливості та намагатися впровадити в практику. На сьогодні є великою проблемою розроблення наукових підходів щодо формування змісту шкільної та вищої освіти, зокрема математичної. Сьогодні все більше дій у математиці можуть виконувати можливості різних ІКТ (та можливостей інших засобів: інтерактивна дошка і т. п.) за рахунок «узагальнення дій» (В. Кушнір), які виконують ІКТ. Тому важливо скористатися педагогам різного рівня цими можливостями. Наявність в ІКТ (наприклад, Maple) можливостей виконувати узагальнені математичні

дії (розв'язування системи рівнянь, обчислення інтегралів, побудова графіків функцій, розв'язування задач лінійного і нелінійного програмування і т. д.) призводить до можливостей автоматизації таких узагальнених дій у процесі навчання, що має як свої переваги, так і свої недоліки чи обмеження. Так інженеру не обов'язково досконально володіти технікою інтегрування, розв'язування диференціальних рівнянь, задач лінійного і нелінійного програмування, а потрібно більше уваги звертати на побудову моделей певних процесів у вигляді інтегралів, диференціальних рівнянь, задач лінійного чи нелінійного програмування. Тому система фундаментальних знань із математики для майбутнього інженера чи економіста може бути зовсім іншою, ніж система фундаментальних знань для майбутнього вчителя математики. З позицій теорії діяльності учням чи студентам потрібно, з одного боку, освоювати нові системи дій, а з іншого – запам'ятовувати й відтворювати відомі, вже засвоєні системи дій (операцій), удосконалювати їх за рахунок повторних виконань (удосконалення техніки обчислень, перетворень, використання відомих знань). Проблема визначення фундаментальної бази певної навчальної дисципліни та її співвідношення з інноваційністю навчання цієї дисципліни є актуальною проблемою освіти на сьогодні, на чому наголошував С. Гончаренко [1].

7. Майбутньому вчителю математики потрібно «вчитися протягом усього професійного життя», без зупинок і перерв. Сьогодні вимагає від учителя знаходитися на рівні не тільки загальноукраїнському, а й світовому, що вимагає створення зовсім інших навчальних ситуацій (із приводу навчальних ситуацій [4]) зі зростанням на акценти самостійного професійного вдосконалення, організації навчально-виховного процесу на науково-дослідній основі, розвитку власного творчого професійно-соціального потенціалу і його ефективного використання в конкретних умовах (творчість, креативність). Створення такого власного потенціалу і його використання при розв'язуванні конкретних навчальних ситуацій розпочинається у вищих педагогічних навчальних закладах і продовжується все професійне життя вчителя. Особливо важливими при цьому є технології дистанційного навчання, мобільного навчання, хмарні технології, різноманітне призначення масові відкриті дистанційні курси тощо. Загалом технологічність навчання все більше стає нормою.

8. Сучасність вимагає від викладача чи учителя постійно знайомитися з новими методами, методиками, формами навчання й виховання, зокрема й через Інтернет-можливості, що потребує вироблення чи відбору в результаті аналізу наукової літератури критеріїв їх оцінювання, порівняння через прийняття рішення за використання певних алгоритмів і ІКТ-підтримки прийняття рішення. Навала науково-методичних публікацій у різноманітних виданнях ставить перед викладачем чи учителем проблему відбору-вибору потрібної інформації на основі наукового обґрунтованих критеріїв, точніше – критичного аналізу нових можливостей навчання і виховання в різноманітті науково-методичних публікацій, що вимагає певного рівня інформаційної культури і критичного мислення. Отже, потрібний певний формалізований процес такого відбору на основі оцінювання за визначеними (чи створеними) критеріями, професійного й життєвого досвіду. Адже багато чого формалізувати в процесі оцінювання досить проблемна справа. Тоді прийняття рішення здійснюється на основі діалогічного підходу й відбору в цьому процесі потрібної інформації, професійної майстерності, життєвого й професійного досвіду, інтуїції. Усе це вимагає від учителя чи викладача певної інформаційної культури, професійної культури загалом.

Важливим моментом в професійній діяльності вчителя чи викладача займає самооцінка власної діяльності, кри-

тичного ставлення до успіхів і невдач і головне в постійному пошуку методів і засобів корегування педагогічного процесу в напрямку його більшої ефективності, в напрямку більшої в певному розумінні раціональності (з приводу поняття «раціональність» див. праці П. Гайдено, І. Шишкова), в напрямку більшого наближення до життя, до вирішення його проблем. Для цього потрібно *постійно корегувати* різні складові педагогічного процесу: цілі, завдання, засоби і методи їх використання, форми навчання й методи їх організації, методи й форми спілкування, комунікації тощо.

Важливим для майбутнього вчителя є розвиток власної особистості (І. Бех), корегування й постійний розвиток її цілей, недопущення професійного вигорання, стану депресії. На сьогодні життя, зокрема професійна діяльність, вимагає від суб'єктів педагогічного процесу постійної уваги щодо власного здоров'я, адже тільки фізично здорова людина може стати професіоналом, успішно переборювати професійні та життєві труднощі, будувати кар'єру, створити повноцінну сім'ю. Тому піклування про власне здоров'я і здоров'я своїх вихованців є і професійним завданням учителів і викладачів.

Ще одним важливим моментом є необхідність використання різних наукових підходів, методів, методик і форм оцінювання результатів діяльності учнів чи студентів. Тут по суті є можливості творчості вчителя чи викладача. Потрібно лише пам'ятати, що оцінювання повинно бути органічною складовою методичної системи вчителя загалом, а його критерії зрозумілими учням чи студентам.

9. У світовій практиці все більш чітко виділяються процеси диференціації і інтеграції. Це стосується політики, економіки, науки, освіти, людських стосунків тощо. Для поглиблення професійної підготовки сучасного спеціаліста з огляду на все зростаючу появу нової наукової і технологічної інформації виникла необхідність вузької спеціалізації. Однак прикладні проблеми як правило міждисциплінарні і вимагають інтеграції знань не тільки різних навчальних дисциплін, а й професійного та життєвого досвіду, інтуїції, когнітивних і вольових зусиль, які можуть формуватися в інтегративних навчальних процесах між різними предметами. Так з'являються нові технології навчання, зокрема бінарні, дистанційного та мобільного навчання. Так з'являються і нові математичні дисципліни: лінійна алгебра і багатовимір-на геометрія, диференціальні рівняння й інформатика, числові методи й інформатика тощо. Проблеми навчання щодо підготовки фахівців уже не можна вирішувати на основі розрізнених однопредметних знань. Підготовка вчителів математики вимагає інтеграції інформатики, педагогіки, методики, психології і фахового предмета. На заняттях із математичних дисциплін викладач може інформувати студентів про методи навчання за І. Лернером, котрий застосовує при розв'язанні навчальної проблеми; демонструвати студентам під час практичних зону активного навчання чи зону ближнього навчання за С. Виготським; визначати рівень проблемності навчальної чи дослідницької ситуації [4], лекції чи практичного заняття загалом; розкривати особливості реалізації принципів навчання, особливо при використанні інформаційних технологій тощо. Проблеми міждисциплінарної інтеграції у навчанні вимагають від викладача чи вчителя нового, ширшого наукового підходу до організації навчання, що виявляється в умінні критичного аналізу такої інтеграції, виявлення її переваг, труднощів і обмежень, оцінки перспектив застосування в професійній підготовці студентів, розробленні нових спеціальних методик (чи технологій) навчання.

10. Важливим завданням освіти на сьогодні є розуміння студентами необхідності володіти загальними процедурами оцінювання різних об'єктів і самооцінки власної професійної діяльності. Процедура оцінювання вимагає певної фор-

малізації, насамперед вибору чи створення критеріїв оцінювання об'єкту (об'єктом може бути будь-яка реальність: професійна чи методична література, підготовка студента, певна діяльність суб'єкта, навчальна чи наукова ситуація, педагогічне явище, професійна діяльність учителя); аналізу ситуації оцінювання; порівняння з еталонами чи іншими ситуаціями; урахування унікальних моментів оцінювання, наприклад, якостей особистості вчителя; вмінням вести діалог з іншими з метою виявлення думки інших (наприклад, експертів) тощо.

Оцінювання тісно пов'язане з вибором за багатьма критеріями на основі прийняття рішення особою, що приймає рішення. Наприклад, вибір чи формування (як вибір) викладачем чи учителем власного професійного шляху, стилю, наукового підходу чи підходів щодо організації педагогічного процесу, створення власної методичної системи. Така діяльність викладача чи учителя по суті є вибором-створенням власної професійної долі. Це не просто «якась спроба», яку можна на другий день чи тиждень замінити новою. Такий процес довготривалий, пов'язаний із великими фізичними, інтелектуальними й іншою природи затратами і просто відкинути всі напрацювання не можна. Адже у результаті вибору-створення професійного шляху формується особистість викладача чи вчителя як результат його взаємодії із суспільним і професійним середовищем і як результат його індивідуального розвитку. Тому зміна «професійного шляху» викладача чи вчителя – це зміна його особистості, точніше – розвиток особистості повинен збагатитися новими аспектами, розвитком нових якостей. Таким чином, оцінювання й самооцінювання виступають своєрідною діяльністю (певним видом діяльності) й водночас важливим чинником розвитку і зміни власної особистості викладача чи вчителя. Потрібно зауважити, що педагогічний процес є «нескінченно-можливою реальністю» (В. Біблер), що налаштовує вчителя на оптимістичний лад, адже у такому процесі завжди знайдеться місце для реалізації власних ідей, думок, методик чи технологій навчання.

Виходячи з вищевикладеного відмічаємо, що поняття «компетентність» включає знання, вміння і навички з окремих навчальних предметів. Однак *знання й уміння в контексті компетентнісного підходу значно розширюють свій діапазон у порівнянні з різнопредметними знаннями й уміннями в традиційному розумінні*. Основне те, що знання й уміння стосуються не тільки знань і умінь із навчальних предметів, а вже виходять за їхні межі. З'являються міждисциплінарні знання й уміння, вміння визначати цілі й пріоритети навчання, аргументовано відстоювати власну ідею, точку зору, долати в собі невпевненість у складних навчальних ситуаціях, оцінювати власні дії і дії інших, працювати в групі (наприклад, у груповому проекті), приймати раціональні рішення при виборі методу чи способу розв'язування навчальної ситуації, знаходити нові рішення, відшукувати чи створювати способи виконання дій для розв'язування навчальної ситуації, спілкуватися з різними людьми тощо.

Для дослідницької діяльності потрібні й *методологічні знання й уміння*. На сьогодні методологічні знання й уміння можна класифікувати на чотири рівні-класи згідно з теорією методології В. Садовського. Найвищий рівень *філософської методології* мало застосовується в дослідницькій чи навчальній діяльності студентів чи магістрантів. Рівень *загальнонаукової методології* передбачає формування знань і вмінь, які стосуються всіх наук. Відповідні компетенції передбачають знання й уміння, що стосуються загальнонаукових методів дослідження: аналіз, синтез, систематизація, класифікація, моделювання, прийняття рішення тощо. Відповідні дії суб'єкта дослідження будемо називати діями високого рівня узагальнення. Дія передбачає предмет. Та-

ким предметом загалом буде навчальна чи дослідницька ситуація. Конкретними прикладами предметів аналізу, класифікації, систематизації буде аналіз наукової чи методичної літератури з проблеми дослідження чи навчання, систематизація фактів чи експериментальних даних, класифікація певних об'єктів за декількома ознаками тощо. Рівень *методології певної науки* (третій рівень методології) забезпечує застосування загальнонаукової методології в дослідженнях конкретної науки, наповнюючи їх змістом цієї науки. Окрім цього, кожна наука має й свої власні методи дослідження. Так, педагогіка досліджує дидактичні компетенції і покликана формувати в студентів чи магістрантів відповідні компетентності. Тут потрібні знання й уміння загального педагогічного, дидактичного планів. Нарешті четвертий рівень *методології – методичний чи технологічний* – передбачає дослідження й виокремлення необхідних компетенцій при створенні конкретно-наукових методик і технологій. Важливим є те, що кожний рівень методології потребує дій відповідного рівня узагальнення, дій із відповідними предметами.

Важливим моментом доцільності введення понять «компетенції» і «компетентність» є необхідність формування таких знань і вмінь у студентів чи магістрантів, котрі будуть *корисними не тільки у професійній діяльності майбутнього спеціаліста, а й у його житті загалом*.

Ще один момент необхідності введення цих понять є те, що учням, студентам і магістрантам потрібно привити розуміння й сприймання, а потім і переконання, що хорошим спеціалістом можна стати, *тільки «навчаючись самостійно», а не «бути навченими зі сторони, ззовні»*. Окрім цього, сучасному спеціалісту потрібно вчитися протягом усього життя. Тому зростає значимість мотивів студентів до навчання, знання й уміння в компетентнісному розумінні набувають «життєво-професійного», а не тільки «навчального» смислу, стають цінністю. Зростає відповідальність за навчання самих студентів чи магістрантів.

Основним завданням у професійній підготовці майбутніх фахівців є *розвиток особистості в соціальному й індивідуальному планах*. Компетентність учителя розглядають як його здатність відшукати чи створити «процедуру розв'язування педагогічної ситуації»: навчальної, дослідницької, виховної. А. Хуторський виділяє ключові компетенції:

ціннісно-сміслові, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, інформаційні, комунікативні, соціально-трудова, особистісного самовдосконалення, детально характеризує їх. Компетентність учителя виявляється в сфері стосунків між його знаннями й уміннями (в «компетентнісному розумінні») і створенням конкретної програми дій (процедури дій) для конструювання, практичного створення та розв'язування навчальних чи дослідницьких ситуацій. А. Хуторський виділяє й характеризує основні функції компетенцій, що є прийнятним і для майбутніх учителів. Згідно з його думкою поняття компетентності містить у собі когнітивну, операційну, технологічну, мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову складові.

Висновок. Вважаємо доцільним у навчальній чи дослідницькій діяльності майбутніх учителів виділити такі компетенції: *ключові* (за А. Хуторським), *загальнонаукові* (ті, що стосуються всіх наук), *надпредметні* (ті, що стосуються всіх навчальних предметів майбутніх учителів, їх ще можна назвати методологічними – такими, що стосуються дисциплін психолого-педагогічного циклу та фахових предметів), *міжпредметні* (ті, що виражають міжпредметні знання й уміння) стосовно навчальних предметів у професійній підготовці вчителів, *предметні* (ті, що стосуються окремих навчальних предметів).

Зауважимо, що назвати, які з компетенцій найважливіші, досить проблематично, а можливо й не потрібно. Кожна з компетенцій на своєму рівні відображає фундаментальну складову навчання. Дослідження чи створення методичної системи може бути глибоким і фундаментальним як на рівні предметних компетенцій, так і на рівні ключових.

Список використаних джерел

1. Гончаренко, С. У. Фундаменталізація освіти як дидактичний принцип / С. У. Гончаренко // Шлях освіти. – 2008. – № 2. – С. 2–6.
2. Кремень, В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / Василь Григорович Кремень – Київ : Грамота, 2005. – 448 с.
3. Кушнір, В. А. Методологічні положення розвитку особистості вчителя / В. А. Кушнір // Науково-методичний бюлетень: Проблеми розвитку особистості (теоретико-методологічний аспект). Випуск № 3. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – С. 19–31.
4. Кушнір, В. А. Структура навчальної ситуації з позицій діяльності та інноваційності навчання / В. А. Кушнір // Шлях освіти. – 2012. – № 4. – С. 7–14.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 02.04.2016

Кушнір В. А. Необхідність введення понять «компетенція» і «компетентність» в професійній підготовці майбутніх учителів.

А Исследуются проблемы обоснования использования понятий «компетенция» и «компетентность» в профессиональной подготовке будущих учителей. Раскрывается необходимость этих понятий в контексте особенностей и тенденций развития общества и образования как органической составляющей общества. Такие тенденции общества как рыночные отношения, информативность, технологичность, системная связность, возрастание свободы и демократии, прагматичность, лавинообразность публикаций, влияние средств информации и социальных сетей, открытость и другие анализируются и проецируются на образование. В приведенных тенденциях общества функционирует и развивается образование, профессиональная подготовка будущих специалистов в частности. Компетентностный подход в профессиональной подготовке учителей пришел на смену подхода на основе формирования знаний-умений-навыков как новый вызов развития общества.

Ключевые слова: знания-умения-навыки, компетенции, компетентности, особенности общества, профессиональная подготовка.

Kushnir V. A. Necessity to introduce the concepts of competence and competency into future teachers' professional training.

S The article studies the problems of providing grounds of use of the concepts competence and competency in future teachers' professional training. It reveals the necessity of these concepts to be in the context of peculiarities and tendencies of social development and education as an organic part of the society. Such social tendencies as market relations, informativity, technological effectiveness, system connectivity, rise of freedom and democracy, pragmatism, avalanchelike increase of publications, influence of media and social networks, transparency etc. are analyzed and reflected on education. In these social tendencies future teachers' education and professional training in particular function and develop. The competence-based approach in teachers training has replaced the approach based on creation of knowledge-ability-skills as a new challenge to a developing society.

Key words: Knowledge-ability-skills, competence, competency, social peculiarities, professional training.